

Cuprins

<i>Cuvânt-înainte la ediția a II-a</i> (dr. JÜRGEN HENKEL) . . .	5
<i>Cuvânt-înainte</i> († SERAFIM, mitropolitul Mitropoliei Ortodoxe Române pentru Germania și Europa Centrală și de Nord)	7
<i>Cuvânt-înainte</i> (dr. JOHANNES FRIEDRICH, episcop al Bisericii Evanghelice Luterane din Bavaria)	13
<i>Cuvânt de mulțumire</i> (JÜRGEN HENKEL)	17
Introducere	21
0.1. Punctul de plecare, obiectivul și structura lucrării de față	21
0.2. Observații preliminare asupra abordării teologiei ortodoxe	25

A. SECȚIUNE ISTORICĂ

I. <i>SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ. ASCETICA ȘI MISTICA</i> PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE ÎN CADRUL ISTORIEI TEOLOGIEI ORTODOXE ROMÂNEȘTI ÎN SECOLUL XX . . .	30
1. „Ascetica și mistica”, disciplină teologică la facultățile ortodoxe din România în secolul XX și reprezentanții ei	30
1.1. Introducere	30

1.2. Precursorii părintelui Dumitru Stăniloae și concepțiile lor despre mistică	30
1.2.1. Nichifor Crainic (1889–1972)	30
1.2.1.1. Biografie	30
1.2.1.2. Opera teologică a lui Nichifor Crainic	32
1.2.1.3. Conceptul de mistică al lui Nichifor Crainic în <i>Cursul de teologie mistică,</i> <i>1935–1936</i>	33
1.2.1.4. Rezultat	35
1.2.2. Ioan Gh. Savin (1885–1973)	36
1.2.2.1. Biografie	36
1.2.2.2. Opera teologică a lui Ioan Gh. Savin	37
1.2.2.3. Conceptul de mistică în cursul „Mistica și ascetica ortodoxă” (1946)	38
1.2.2.4. Rezultat	42
1.2.3. Mitropolitul Nicolae (Mladin; 1914–1986; mitropolit între 1967–1981)	43
1.2.3.1. Biografie	44
1.2.3.2. Opera teologică a mitropolitului Nicolae (Mladin)	44
1.2.3.3. Conceptul de mistică al mitropolitului Nicolae (Mladin) în <i>Prelegeri</i> <i>de mistică ortodoxă, 1947–1948</i> . .	45
1.2.3.4. Rezultat	48

II. VIAȚA ȘI OPERA PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE — SCHIȚĂ BIOGRAFICĂ ȘI GENEZA LUCRĂRII <i>SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ. ASCETICA ȘI MISTICA</i>	49
---	----

2. Dumitru Stăniloae (1903–1993) — schiță biografică	49
2.1. Datele vieții	50
2.1.1. Anii tinereții și studiului	50
2.1.2. Cariera academică a lui Dumitru Stăniloae la Sibiu până la încheierea abruptă a dată cu preluarea puterii de comuniști (1929–1946)	52

<i>Excurs: Preluarea puterii de comuniști în România până la destinderea din anii '60 — retrospectivă istorică</i>	53
2.1.3. Transferarea la București și „anii tăcuți” (1946–1975)	55
2.1.4. Perioada creației târzii (1976–1993)	57
2.2. Opera teologică a părintelui Dumitru Stăniloae . .	59
2.2.1. Opera teologică	59
2.2.2. Traduceri	61
2.2.3. Studii și articole	62
3. <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistică — geneză</i>	63
3.1. De la prelegerile de „ascetică și mistică” (1946–1947) la carte (1981)	63
3.2. Publicarea parțială în revista <i>Mitropolia Olteniei</i> (1980–1981)	64
3.3. Ediția originală (1981)	65
3.4. Edițiile de după 1989: 1992 și 1993 față de ediția originală din 1981	65
3.4.1. Ediția oficială (reeditarea ediției originale) din 1992	65
3.4.2. Reeditarea cu un capitol în plus din 1993 .	66
3.5. Editarea prelegerilor cursului din 1947 de către Sandu Frunză (Cluj, 1993)	66
3.5.1. Scopul și izvoarele ediției Sandu Frunză . .	67
3.5.2. Deosebirile între ediția originală (1981/1992) și ediția Sandu Frunză (1993)	68
a) Diferențe de limbă	68
b) Variante de structurare	68
c) Diferențe teologice de conținut	69
d) Diferențe în care se oglindește cenzura din 1981	75
3.5.3. Rezultat	75

B. SECȚIUNE SISTEMATICĂ

III. PREZENTAREA ȘI INTERPRETAREA MODELULUI ÎNDUMNEZIRII DIN <i>SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ. ASCETICA ȘI MISTICA</i> PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE	78
--	----

4. Modelul îndumnezeirii din <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i> a părintelui Dumitru Stăniloae — structură	78
4.1. Părțile lucrării	78
4.2. Treptele urcușului duhovnicesc și fundamentarea structurii <i>Spiritualității ortodoxe. Ascetica și mistica</i>	79
5. Prezentare și interpretare	82
5.1. Prolegomena unei mistici ortodoxe după părintele Dumitru Stăniloae	83
5.1.1. Determinarea și delimitarea misticii și ascezei ortodoxe	83
5.1.2. Aspecte teologice fundamentale ale misticii ortodoxe după părintele Dumitru Stăniloae	92
a) Înțelegerea creației — îndumnezeire și cosmos	92
b) Mistica și aproapele — mistica și socialitatea existenței	96
c) Ancorarea trinitară a spiritualității la părintele Dumitru Stăniloae — mistică și Treime	98
d) Caracterul hristologic-pnevmatologic-eccleziologic al misticii ortodoxe	102
5.2. Purificarea de patimi ca primă treaptă și condiție prealabilă a urcușului mistic	106
5.2.1. Esența, geneza și efectele patimilor	106
a) Esența patimilor și delimitarea lor de afecte	106
b) Geneza patimilor	109
c) Efectele patimilor	112

d) Rezumat: definiția patimilor după părintele Dumitru Stăniloae	115
5.2.2. Calea purificării: nepătimirea și virtuțile . .	118
5.2.2.1. Esența nepătimirii: libertatea morală și gnoseologică ca scop al ascezei	118
a) Relația patimi–rațiune	118
b) Botezul și credința ca temelie al purificării dăruit de har și efectele ei gnoseologice	118
c) Nepătimirea ca țel al purificării	121
d) Nepătimirea, condiție prealabilă a contemplării, contemplarea ca țel al nepătimirii	122
e) Nepătimirea, condiție prealabilă a adevăratei iubiri, iubirea ca țel al nepătimirii	123
5.2.2.2. Calea spre nepătimire — virtuțile și viața duhovnicească, forme ale purificării	125
a) Frica de Dumnezeu ca depășire a fricii de lume	125
b) Căința ca disconfort cu păcatul și instanță autocritică în eficiența ei retrospectivă și prospectivă .	126
c) Înfrânarea ca depășire a dominației patimilor prin dominația spiritului. Interpretarea postului și a mona- hismului	130
d) Paza asupra gândurilor proprii ca depășire a influențelor distructive ale gândurilor păcătoase	133
e) Suferința și încercările și domi- narea lor ca purificare pasivă a creștinilor	135
f) Teoria „dublei purificări” la părintele Dumitru Stăniloae .	137
g) Nădejdea ca certitudinea perspec- tivei eshatologice în vederea depă-	

	șirii îndoielii de lume și de viitor și ca pandant pozitiv al grijii . . .	139
	h) Blândețea și smerenia ca virtuți în vederea depășirii comunicării interumane deranjate	140
5.2.3.	Rezumat: învățătura despre virtuți și imaginea nepătimirii la părintele Dumitru Stăniloae	141
5.3.	Illuminarea ca a doua treaptă a tripticului mistic — forme și căi ale cunoașterii lui Dumnezeu după părintele Dumitru Stăniloae	143
5.3.1.	Darurile harului Duhului Sfânt ca premiză a oricărei cunoașteri	144
	a) Fundamentare pnevmatologică	144
	b) Purificarea ca premiză etică pentru eficiența darurilor harului	145
	c) Darurile Duhului Sfânt în caracterul lor principal etic	145
	d) De la lumina etică la cunoașterea lui Dumnezeu	146
	e) Depășirea „prăpastiei gnoseologice” între su- biect și obiect în cunoașterea în duh . . .	148
5.3.2.	Fundamentarea teologică a teoriei cunoașterii la părintele Dumitru Stăniloae	149
	a) Logos și „logoi”	149
	b) Rațiune și patimi — seducția rațiunii și logica etică a cunoașterii	149
	c) Plauzabilitatea și autonomia adevărului	151
	d) Revenire la cunoașterea adevărului . . .	152
5.3.3.	Cunoașterea lui Dumnezeu în creație și Scriptură	153
	a) Vederea lui Dumnezeu în creație — cunoaș- tere din fapta lui Dumnezeu	153
	b) Înțelegerea duhovnicească a Scripturii — cunoaștere din Cuvântul lui Dumnezeu. Critica exclusivității sensului literal al Scripturii	155

5.3.4. Teologia catafatică și apofatică după părintele Dumitru Stăniloae	157
a) Măreția lui Dumnezeu Cel cu totul altul ca temei al teologiei apofatice. Definirea conceptului	157
b) Cele trei trepte ale teologiei apofatice — de la experiența negrăirii lui Dumnezeu la vederea luminii dumnezeiești	160
c) Apologia teologiei afirmative la părintele Dumitru Stăniloae	162
5.3.5. Rugăciunea ca formă supremă a cunoașterii și experienței duhovnicești înainte de îndumnezeire, după părintele Dumitru Stăniloae .	163
a) Rugăciunea curată ca experiență duhovnicească supremă	163
b) Condiții pentru a ajunge la rugăciunea curată	164
c) Rugăciunea lui Iisus ca teologie „în nuce” în explicarea părintelui Dumitru Stăniloae și cunoașterea în inimă	165
d) Metodele de rugăciune isihaste — premise și limite	167
e) Uitărea de lume în rugăciunea curată a minții ca experiență existențială a lui Dumnezeu	168
f) Tăcerea minții ca treaptă preliminară spre vederea luminii dumnezeiești	170
5.3.6. Rezumat: iluminarea ca <i>experiență</i> a lui Dumnezeu	171
5.4. Îndumnezeirea, a treia treaptă a urcușului duhovnicesc — definire și limite, condiții preliminare. Iubirea, cheie teologică a înțelegerii îndumnezeirii la părintele Dumitru Stăniloae	171
5.4.1. Îndumnezeirea ca „viață în Duh” — definire și rezervă ontologică a îndumnezeirii	171
5.4.2. Condițiile prealabile ale îndumnezeirii — dublă purificare, rugăciune și har	175

5.4.3. Iubirea, cheia teologică a înțelegerii îndumnezeirii la părintele Dumitru Stăniloae . . .	177
5.4.4. Rezumat: îndumnezeirea ca <i>întâlnire</i> cu Dumnezeu	181
6. Tradiții teologice, filozofice și psihologice și receptarea lor de către părintele Dumitru Stăniloae în <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i>	185
6.1. Părintele Dumitru Stăniloae ca teolog contemporan: tradiții teologice, filozofice și psihologice contemporane în <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i> .	186
6.1.1. Critica și receptarea teologiei și filozofiei romano-catolice	187
6.1.1.1. Receptarea criticii deficitului trinitar al teologiei romano-catolice de către Georg Koepgen (<i>Die Gnosis des Christentums</i> , 1939)	187
a) Prezentare	187
b) Rezumat	191
6.1.1.2. Teoria acțiunii omului a lui Maurice Blondel (<i>L'Action</i> , 1893; 1936/1937) și receptarea ei de părintele Dumitru Stăniloae	191
a) Prezentare	191
b) Receptarea părintelui Dumitru Stăniloae	196
6.1.2. Părintele Dumitru Stăniloae și analiza existențială a <i>Dasein</i> -ului: receptarea lui Martin Heidegger și Ludwig Binswanger în <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i>	200
6.1.2.1. Categoriile heideggeriene „frică”, „angoasă” și „grijă” în <i>Sein und Zeit</i> (1927) și receptarea lor în <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i>	200
a) Prezentare	200

b)	Rezumat: receptarea lui Heidegger de către părintele Dumitru Stăniloae — critică și lărgire de orizont	207
6.1.2.2.	Receptarea fenomenologiei iubirii a lui Ludwig Binswanger (<i>Grundfor- men und Erkenntnis menschlichen Daseins</i> , 1942) în <i>Spiritualitatea ortodoxă</i>	209
a)	„Fenomenologia iubirii” a lui Binswanger — prezentare	209
b)	Receptarea lui Binswanger de părintele Dumitru Stăniloae ca preluare a conceptului feno- menologic de structură a iubirii	214
c)	Limite ale receptării	217
6.1.3.	Critica protestantismului în <i>Spiritualitatea ortodoxă</i> a părintelui Dumitru Stăniloae	220
a)	Prezentare	220
b)	Evaluare	222
6.1.4.	<i>Essai sur la théologie mystique de l'Église d'Orient</i> (1944) a lui Vladimir Lossky și receptarea ei de părintele Dumitru Stăniloae	232
a)	Persoana lui Vladimir Lossky (1903–1958)	232
b)	Conceptia despre mistică a lui Vladimir Lossky pe scurt	233
c)	Receptarea lui Vladimir Lossky de părintele Dumitru Stăniloae	237
d)	Valorizare	238
6.2.	Părintele Dumitru Stăniloae ca neopatristician	240
6.2.1.	Receptarea <i>Filocaliei</i> în <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i>	241
6.2.2.	Receptarea unor scrieri filocalice	243
a)	Scrierile ascetice ale lui Marcu Monahul (sau Ascetul, secolele IV–V)	243
b)	<i>Centuria</i> episcopului Diadoh al Foticeei (secolul V)	245

c) <i>Scara</i> Sfântului Ioan Scărarul (secolul VI–VII)	247
d) <i>Centuria</i> lui Ignatie și Calist Xanthopulos (sfârșitul secolului XIV)	254
e) Receptarea metodelor de rugăciune isihaste	256
6.2.3. <i>Povestirile unui pelerin rus</i> (secolul XIX) și receptarea lor în <i>Spiritualitatea ortodoxă</i> . <i>Ascetica și mistica</i>	260
6.2.4. Teologia mistică, izvor normativ pentru părintele Dumitru Stăniloae	263
a) Sfântul Grigorie al Nyssei († cca 395) .	263
b) Dionisie Areopagitul (secolele V–VI) .	265
c) Sfântul Maxim Mărturisitorul (580–662) .	267
d) Sfântul Simeon Noul Teolog (949–1022) .	270
e) Sfântul Grigorie Palama (1296–1359) .	273
6.3. Rezumat	281

IV. CONCEPȚIA ETICĂ A PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE — ÎNCERCARE A UNEI PRIVIRI DE ANSAMBLU CU REFERIRE SPECIALĂ LA <i>SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ. ASCETICA</i> <i>ȘI MISTICA</i>	289
--	-----

7. Mistică și etică în <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i> — sfințire individuală și etos: implicațiile etice ale învățaturii ortodoxe despre îndumnezeire după părintele Dumitru Stăniloae	289
7.1. Omul înaintea lui Dumnezeu — antropologia ortodoxă după părintele Dumitru Stăniloae	289
7.1.1. Omul creat ca persoană	290
7.1.2. Persoană și libertate	293
7.1.3. Omul căzut din comuniune. Înțelegerea legii .	295
7.1.4. Omul mântuit prin jertfa lui Hristos	298
7.1.5. Omul sfințit: mântuirea ca viață nouă în Duhul. Credință și fapte	302

7.1.6. Omul îndumnezeit	306
7.2. Implicații și premize etice ale îndumnezeirii	307
7.2.1. Dimensiunea comuniune — îndumnezeire și Dumnezeu: îndumnezeirea ca înnoire a comuniunii cu Dumnezeu și condițiile ei prelabile etice	308
a) Aspectul etic al ascezei	308
b) Aspectul etic al iluminării	310
c) Aspectul etic al îndumnezeirii	311
7.2.2. Dimensiunea sfințire — îndumnezeire și transformare: îndumnezeirea ca înnoire a comuniunii cu oamenii	313
7.3. Consecințele etice ale îndumnezeirii	317
7.3.1. Indicii de probleme și categorii etice scoase din învățătura despre îndumnezeire pentru individ	318
a) Indiciul unei probleme I: egofilia și egolatria ca uitare de Dumnezeu	318
b) Indiciul unei probleme II: patimile ca abuz al creației	319
c) Categoria etică I: credința, temei al întoarcerii	320
d) Categoria etică II: iubirea, cale a întoarcerii	322
e) Categoria etică III: speranța, scop al întoarcerii	325
7.3.2. Impulsuri etice din învățătura despre îndumnezeire	327
a) O etică a persoanei	327
b) O etică a atenției	328
c) O etică a iubirii	331
d) O etică a libertății	332
e) O etică a virtuților	333
7.4. Rezumat: revendicarea etică a individului prin scopul eshatologic al îndumnezeirii	334

8. Poporul lui Dumnezeu și etica — sfințirea comunității sacramentale a poporului lui Dumnezeu: iubire trăită în adunarea de cult ca etică liturgică (<i>Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă</i>, 1986)	336
8.1. Despre genul și semnificația comentariului liturgic al părintelui Dumitru Stăniloae și despre relevanța și receptarea lui în analiza de față	336
8.2. Dimensiunile etice ale Sfintei Liturghii:	
prolegomenă la o etică liturgică	340
a) Cultul și Împărăția lui Dumnezeu	340
b) Cultul divin și comunitatea	344
c) Cultul divin și întâlnirea cu Dumnezeu	346
d) Rezultat preliminar	347
8.3. Sfințirea comunității cultice: principii ale unei etici liturgice	348
a) Cultul ca înnoire a comunității	348
b) Cultul divin ca o comuniune a iubirii desăvârșite	351
c) Cultul divin ca trăire comunitară a sfințirii	352
d) Rezultat preliminar	354
8.4. Câmpuri de acțiune liturgică ca eveniment etic: concretizări ale unei etici liturgice	355
a) Binecuvântarea	355
b) Cererea de iertare a păcatelor	357
c) Împărtășire și comuniune euharistică	360
8.5. Rezumat: solicitarea etică a comunității cultice în Sfânta Liturghie după părintele Dumitru Stăniloae ca perspectivă a unei „etici liturgice” ortodoxe	362
9. Etnie și etică. Încercarea părintelui Dumitru Stăniloae de a fundamenta un „etos național” pe baza exemplului poporului român (<i>Ortodoxie și românism</i>, 1939; <i>Reflexii despre spiritualitatea poporului român</i>, 1992)	364
9.1. Scurtă caracterizare a celor două lucrări pe fundalul contextului lor istoric	364

9.2. Baza argumentației etosului național la părintele Dumitru Stăniloae: simbioza între Ortodoxie și națiune	369
9.2.1. Esența „națiunii”: ordine a creației și comunitate de persoane	369
9.2.2. „Naționalismul” ca problemă morală	371
9.2.3. Ortodoxie și „românism”	373
9.2.4. Rezultat preliminar	374
9.3. Virtuțile poporului român ca „etos popular” ortodox după părintele Dumitru Stăniloae	376
9.3.1. „Ontologia spiritualității românești”	377
9.3.2. „Virtuți naționale” românești	378
a) <i>Echilibrul</i> ca virtute fundamentală	379
b) Manifestări de viață ale culturii populare a poporului român ca expresie a armoniei complexe a echilibrului și întărire a comuniunii	379
c) Trăsături caracteristice ale mentalității românești ca virtuți naționale	380
d) Valori nelegate de mentalitate ale unui „etos național” românesc	382
9.3.3. Transfigurarea satului ca formă de viață ideală	384
9.4. Șansele și problemele acestei concepții în viziune etică	384
9.4.1. Critica concepției: o utopie politică ca etică?	384
a) Cu privire la teza unui „etos național” ortodox românesc	384
b) Cu privire la nostalgia satului a părintelui Dumitru Stăniloae	386
9.4.2. Impulsuri pozitive ale acestei gândiri de etică națională: spiritualitate și etică în comunitate	388
a) Abordări ortodoxe pentru dezbaterea în jurul comunitarismului: omul comunitar	388

- b) Simfonia popor-națiune-Biserică Ortodoxă,
ca model de Biserică populară și solicitarea
etică a națiunii ce rezultă de aici 388

C. ÎNCHEIERE

10. Rezumat și evaluare critică	393
10.1. <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistică</i> în cadrul istoriei teologiei ortodoxe românești a secolului XX	393
10.2. Cu privire la relația etică-îndumnezeire	394
10.3. Fundamentele „clasice” ale concepției despre îndumnezeire a părintelui Dumitru Stăniloae . .	399
10.4. Particularități ale concepției părintelui Dumitru Stă- niloae	400
10.5. Constante teologice	401
10.6. O „etică nescrisă”	402
Prescurtări și bibliografie	405